

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת ויצא, תשס"ד
מספר 525מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ההתפתחות בהבנת יעקב את ההתגלות בבית-אל

סקירה כללית של סיפורי האבות במקרא מראה שמבין שלוש הדמויות של אבותינו, הדמות של יעקב היא העוברת את התפתחות האופי המקיפה והעמוקה ביותר. בפגישתנו הראשונה עם אברהם העברי הוא כבר בן שבעים וחמש, והניסיונות הרבים שנתנסה בהם באים רק לגלות את מה שטמון בתוכו (שינוי השם מאברם לאברהם מצביע על הרחבת ייעודו ולא על שינוי אופיו). בנוגע ליצחק אין בכתוב אף רמז על התפתחות. הסיפור של יעקב, לעומת זאת, מתמקד כבר מתחילתו באישיותו: "ויעקב איש תם יושב אהלים" (כח:כז). המשך הסיפור עוקב אחר התפתחותו של יעקב תוך כדי תיאור יחסיו הסוערים עם עשו, עם הוריו, עם לבן, עם נשותיו ועם בניו. שינוי שמו מיעקב לישראל, בא לציין את השינוי גם באופיו.

במאמר זה ברצוני להראות שבמהלך המאורעות המתוארים בפרשה זו, יעקב עובר התפתחות בהבנת המשמעות של התגלות אלוקים אליו בבית-אל בחלום הלילה. כלומר יש התפתחות בהבנתו את החוויה הדתית. התורה מספרת שבדרך לחרן יעקב חולם חלום המורכב משני חלקים:

(1) חלק חזוטי, מראה הסולם: "והנה סולם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה... ה' נצב עליו" (כח:יב-יג).
(2) חלק מילולי, דבר אלוקים: "ויאמר אני ה' א-להי אברהם אביך וא-להי יצחק הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה ונברכו בכך כל משפחת האדמה ובוזרעך. והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת כי לא אעזובך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך" (כח:יג-טו).

התגובה הראשונה של יעקב היא קריאה של התפעלות מן המראה הנורא והמפחיד, שלהבנתו של יעקב קשור למקום שהוא שוכב עליו, שבו שורה קדושה מיוחדת: "אכן יש ה' במקום הזה... מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית א-להים וזה שער השמים" (כח:טז-יז). על ידי המילים האחרונות מסביר יעקב את התנועה השמימית על הסולם והוא קורא את שם המקום שהוא "בית-אל". בבוקר יעקב עושה מעשה שגם הוא בעיקרו תגובה למראה הסולם כפי שהוא מבין אותו. הוא לוקח את האבן שהייתה מונחת למראשותיו, מקדישה למצבה ונודר לבנות שם בעתיד בית אלוקים.

אבל מה באשר לחלק השני של החלום שבו אלוקים מבטיח לו את "ברכת אברהם" - הבטחת הזרע, הארץ ומשימה אוניברסלית? ! לכאורה יעקב אינו מגיב לכל זה, לפחות לא באופן ישיר, ומסתבר שכאשר אדם נס על נפשו כשרק מקלו בידו (לב:י), אין לו זמן ועניין לחשוב על חזון ככול שהוא מפואר, כל עוד הוא אמור להתגשם רק בעתיד הרחוק.

מתוך נדרו של יעקב עולה, שפנייתו של אלוקים אליו כן הרשימה אותו. באמרו: "אם יהיה א-להים עמדי... והיה ה' לי לא-להים" (כח:כא) הוא מנסה לברר אם מי שהציג עצמו כ"א-להי אברהם וא-להי יצחק" יהיה עמו גם להשיבו בשלום לביתו. אך אפילו אז כל שאיפתו היא לבנות בית אלוקים במקום הזה.

עכשיו מעניין לבדוק איך יעקב מקיים את נדרו בנוגע למצבה בבית-אל. אחרי עשרים ושתיים שנה הוא בדרכו הביתה אחרי כל הקורות אותו עם לבן, עם נשותיו, עם עשו ואחרי מעשה שכס, ואז אומר לו ה': "קום עלה בית-אל ושב שם ועשה שם מזבח לא-ל הנראה אליך בדרךך מפני עשו אחיך" (לה:א).¹ אין מטרתו של ציווי זה להזכיר ליעקב שקיימת התחייבות בלתי-גמורה בבית-אל, אלא לשנות לגמרי את המבט שלו כלפי מה שאירע שם. יעקב זכר היטב את התחייבויותיו הקודמות, אלא שאלוקים הקדימו במתן הוראות חדשות. בציווי זה אלוקים מלמד את יעקב שלושה דברים:

¹ לפי הנצי"ב הפירוש של "ושב שם" הוא שלא ימהר להקים את המצבה כפי שנדר, אלא יתעכב מעט ויתפלל על ההווה.

- (1) הכרת טובה לה' על שסייע לו להתגבר על המשברים עם עשו, לבן ואנשי שכם חשובה יותר מאשר מתן כבוד למקום שחוזה שם בעבר מראה אלוקים.
- (2) למקום ההתגלות יש חשיבות משנית בלבד.
- (3) בחוויה הדתית, המראה שראה יעקב משני לדבר האלוקים אליו.
- לפיכך ה' מדגיש "ועשה שם מזבח". לעומת המצבה, העשויה מאבן אחת, עשוי המזבח מאבנים רבות, ולכן בתקופת האבות, כשעובדי ה' היו אנשים פרטיים, הייתה המצבה מקובלת על ה', אבל כאשר הופיעו בעולם שנים עשר השבטים שהיו כולם מושא פועלו של ה', יש להקים מזבח לעבודת ה', מאחר שהמזבח מייצג מרכיבים רבים ושונים המשתתפים בעבודת ה'.
- יעקב מבין שמה שעליו לעשות בבית-אל הוא לא רק לקיים את הבטחתו הישנה, אלא לעשות דבר חדש! עבודת ד' במזבח, עבודת ה' המחייבת את כל זרעו, ולכן הוא מצווה את ביתו: "הקדו את אלהי הנזכר אשר בתוככם והטהרו... ונקומה ונעלה בית-אל ואעשה שם מזבח לא-ל הענה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי" (לה:ב-ג).
- יעקב הבין שעבודת המזבח אינה מיועדת רק "לא-ל הנראה אליו בברחו מפני עשו", אלא לא-ל שהיה עמו לאורך כל הדרך, וכך הוא אכן עשה בהגיעו לבית-אל: "ויבן שם מזבח ויקרא למקום א-ל בית-אל כי שם נגלו אליו הא-להים בברחו מפני אחיו" (לה:ז). מה ההבדל בין בית-אל, לאל בית-אל? בראשונה כשיעקב קרא שם המקום בית-אל ההדגשה הייתה על קדושת המקום כמסוגל לגילוי שכינה ולנוכחות ה', ולכן צריך לבנות שם "בית אלוקים" קבוע ולצפות שם לעוד חוויות דומות. ואילו מזבח לא-ל בית-אל מדגיש את ההתחייבות לא-ל הנגלה שם פעם בעבר, ללא קשר למקום הגילוי.
- כשיעקב עדיין נמצא בבית-אל, אלוקים נראה אליו ומברך אותו ומאשר את שינוי שמו לישראל, ולאחר מכן כתוב: "ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אִתּוֹ, מצבת אבן, ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אִתּוֹ שם א-להים בית אל" (לה:יד-טו). לא ברור אם יש קשר בין מצבה זו למצבה הראשונה. כנראה שזאת הייתה אבן שמצא יעקב במקום והשתמש בה בתור כלי חד-פעמי לניסוך היין ולא כיסוד לבית אלוקים (ראה הנצי"ב והרב הופמן בפירושיהם על אתר). מעכשיו יעקב קורא את שם המקום ההוא "א-להים בית-אל" (ראה הנ"ל בפירושיהם ועיי' בשמו"א י:ג); לא עוד "א-ל", שהוא שם סתמי, אלא "א-להים", מי שעומד על הסולם ופונה אליו בצורה אישית. הכתוב חוזר כאן שלוש פעמים על המילים "במקום אשר דיבר איתו", כנגד החזרה על המילים "במקום הזה" למעלה בפרק כ"ח.² בזה יעקב משמיע שכל חשיבותו של המקום היא בזה שאלוקים דיבר איתו שם, והחשיבות היא במסר ולא במקום.
- בסוף ימיו, כאשר יעקב מספר ליוסף מה שאירע לו בבית-אל, כך הוא זוכר את האירוע: "ויאמר יעקב אל יוסף א-ל שדי נראה אלי בלזו בארץ כנען ויברך אותי ויאמר אלי" (מח:ג-ד), והוא מספר על הזרע ועל הארץ ועל המשימה האוניברסלית. אין שום אזכור על מראה הסולם או על איכותו המיוחדת של המקום ההוא; יש חשיבות רק לדבר ה' אליו.

ד"ר שמעון (שוברט) ספירו
המחלקה ללימודי יסוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע. כתובתנו באינטרנט:

<http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>